

НАПРЯМ «КУЛЬТУРОЛОГІЯ»
Розділ I. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ.
КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ

Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY.
CULTURE AND TRADITIONS

УДК 821.133.1:82-95:7.038.6

МАРСЕЛЬ ПРУСТ «ПРОТИ СЕНТ-БЬОВА» : СУПЕРЕЧНОСТІ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ

Світлана Холодинська – доктор культурології, професор, завідувач кафедри
філософських наук та історії України, ДВНЗ «Приазовський державний технічний
університет», м. Дніпро, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-6746-135X>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi49.878>
svetlanah01091970@gmail.com

Об'єктом теоретичного аналізу обрано незавершену книгу Марселя Пруста «Проти Сент-Бьова», простежено окремі деталі підготовки письменника до написання семитомного роману «У пошуках загубленого часу». Увагу сфокусовано на постаті Оноре де Бальзака, творчо-життєвий шлях якого виступив одним із наріжних чинників у процесі аргументації засад біографічного методу.

Наголошено, що Марсель Пруст працював над книгою в ті роки, коли на французьких теренах розпочалося становлення авангардизму. На початку ХХІ століття – періоді підсумовування «за» і «проти» практики постмодерністського мистецтва, став очевидним вплив окремих напрямків авангардизму на естетико-художнє шукання не тільки «пост», а й «мета» модерністів.

Ключові слова : біографічний метод, літературна творчість, критика, авангардизм, «пост» та «мета» модернізм.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Різноплановий інтерес до творчої спадщини Марселя Пруста (1871–1922 рр.) як європейської, так і вітчизняної гуманістики загальновідомий. При цьому, слід підкреслити, що до ідей роману «У пошуках загубленого часу» зацікавлено ставляться не лише літературознавці, а й філософи, психологи та – останнім часом – культурологи, котрі «вписують» цей видатний зразок французької літератури минулого століття в контекст культуротворчих процесів, що потужно заявили про себе на межі ХІХ–ХХ століть. Саме можливість застосувати засади культурологічного аналізу до творчо-пошукової ситуації, яка в означений період складалася на французьких теренах, актуалізує матеріал цієї статті.

Використовуючи формально-логічну структуру «творчо-пошукова ситуація», мається на увазі низка естетико-художніх чинників, у просторі яких перебував і сам М. Пруст, можна поступово реконструювати ту систему «бачення світу», яка є чи не найпомітнішою сутнісною ознакою прустівського роману. Починаючи від поетичної та есеїстичної спадщини Шарля Бодлера (1821–1867 рр.) до поетико-теоретичних шукань Стефана Малларме (1842–1898 рр.) та Рене Гіля (1862–1925 рр.) формувалися такі авторські підходи до таких феноменів як «символ», «час – простір», «синтез», «інтуїція», «навіювання», «пам'ять», «спогади», які в різних інтерпретаціях будуть апробовані протягом усього минулого століття. Особливу вагу естетико-художнім «проривам» митців надавала філософська модель «митець – творчий процес – художній твір», відпрацюванням якої опікувався Анрі Бергсон (1859–1941 рр.), в інтелектуальному просторі котрого, як відомо, певний час існував М. Пруст.

Актуальність проблеми, заявлена у цієї статті, надає і необхідність від розгорнутих досліджень означеного періоду, а їх здійснено чимало, перейти до його (періоду – С. Х.) послідовної деталізації, навіть нюансування, використовуючи потенціал культурологічного підходу.

Аналіз досліджень і публікацій. Українська гуманістика достатньо послідовно реконструювала творчість М. Пруста, роблячи наголос як на ролі А. Бергсона, так і на окремих засадах філософії інтуїтивізму в процесі формування світоставлення майбутнього класика французької літератури. Найвиразніше означений аспект представлений у дослідженнях Л. Левчук.

Постаті і А. Бергсона, і М. Пруста, в контексті широкого кола питань, пов'язаних із біографічним методом Ш.-О. де Сент-Бьова, присутня в наукових розвідках О. Оніщенко. Елементи біографічного методу дотичні і до тих робіт, які, з одного боку, переосмислюють історію, а з іншого, оцінюють сучасну спрямованість літературно-мистецьких пошуків. В означеному аспекті помітний інтерес викликають роздуми В. Бондарчука, О. Валецького, Л. Дабло, Н. Жукової, Т. Ємльянкової,

Т. Кохана, В. Менжуліна, Ю. Сабадаш. Водночас, слід враховувати, що реконструкція засад біографічного методу в просторі української гуманістики має послідовно авторський характер, що – у свою чергу – актуалізує необхідність систематизації та узагальнення існуючого дослідницького поля.

Мета статті. Відштовхуючись від теоретичного потенціалу книги Марселя Пруста «Проти Сент-Бьова», зацентрувати увагу на виявлених автором роману «У пошуках загубленого часу» суперечностях біографічного методу – концепції, котра активно використовується в просторі української гуманістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від масштабного роману «У пошуках загубленого часу», який з моменту його, так би мовити, поступового написання й такого ж – поступового – оприлюднення перебував у полі зору і критиків, і літературознавців, і філософів, вкрай важливе дослідження «Проти Сент-Бьова» подекуди цитується окремими вітчизняними науковцями, проте об'єктом теоретичного аналізу на українських теренах не виступало. Матеріал цієї статті повинен вирішити, принаймні, два завдання, а саме: а) заповнити «білу пляму» щодо цілісного продання змісту дослідження «Проти Сент-Бьова»; б) пояснити модель персоналізації історії французької літератури, яку аргументував М. Пруст.

Як відомо, книга «Проти Сент-Бьова» вважається незавершеною, що підтверджує байдужість письменника щодо окремих речень або слів, які залишилися обірваними: вочевидь, що Пруст не лише не редагував текст, а й – навіть – не перечитував його. Літературознавці цілком слушно відзначають деяку гарячковість, з якою він писався. З огляду часу, емоційно-психологічний стан письменника можна як збагнути, так і пояснити, адже в процесі роботи над книгою «Проти Сент-Бьова» він уже «бачив» обриси зовсім іншого твору, що – згодом – принесе йому світову славу.

Перша сторінка тексту «Проти Сент-Бьова» настільки несподівана, що прочитавши її стаєш заручником письменника: «З кожним днем я все менше значення надаю інтелекту. З кожним днем я все ясніше усвідомлюю, що лише за межами інтелекту письменнику відкривається можливість вловити щось із давніх вражень, інакше кажучи, досягнути щось у собі самому та знаходити єдино можливий предмет мистецтва» [5; 3]. Продовжуючи формулювати вихідні положення свого дослідження, Пруст наголошує, що аж ніяк не залежачи від інтелекту, кожна година нашого життя «знаходить собі сховище в будь-якому матеріальному предметі, втілюючись у ньому...». Це нагадує письменнику народні легенди про душі померлих: матеріальний предмет стає вмістилищем спогадів, які можуть ніколи не знадобитися людині. Прустівська критика «інтелекту» цілком логічно спрямовує його думки до «інстинкту», примушуючи зробити висновок, що будь-яка незадоволеність інтелектом не дозволяє ні пересічній людині, ні митцю його оминати.

У роздумах Пруста присутнє поняття «інтелектуальний твір», намагання створити який, на його думку, є свідченням легковажності митця. Письменник не приховує власні коливання між «за» і «проти» інтелекту, оскільки вони (коливання – С. Х.) набувають особливої ваги саме в контексті методу Сент-Бьова, що, за твердженням Пруста, «зачіпає найважливіші інтелектуальні проблеми».

Доцільно підкреслити, що в текст дослідження письменник не лише вводить поняття «інтелект», «спогади», «втрачені враження», «пам'ять», «приховані почуття», константу часу – «минуле – сучасне – майбутнє», – а й неодноразово їх використовує, полемізуючи з ідеями Ш.-О. де Сент-Бьова. Переважна більшість понять, на яких наголосили, пов'язана з дослідницькими уподобаннями А. Бергсона, під впливом якого – протягом усього життя – перебував М. Пруст. Майбутній письменник народився, коли А. Бергсону виповнилося 12 років. Саме на цьому факті акцентує увагу Л. Левчук, деталізуючи етапи впливу філософії інтуїтивізму на концептуальні засади роману «У пошуках загубленого часу»: «...на межі XIX–XX сторіч двадцятидев'ятирічний Пруст стане послідовним інтерпретатором бергсонівських ідей. Найпослідовніше М. Пруст намагався втілити в мистецтві інтуїтивістську ідею часу» [1; 36].

Окремі новації, порівняно з позицією Л. Левчук, присутні в статті О. Оніщенко «Інтуїтивізм Анрі Бергсона як каталізатор інтерпретаційних процесів» (2020 р.), на сторінках якої наголошено: «Особливу значущість циклу М. Пруста «У пошуках загубленого часу» надає той факт, що А. Бергсон був знайомий з твором письменника і мав реальну змогу сприйняти літературну модифікацію «оборотного» часу Ньютона, яким оперують у механіці та фізиці, й «необоротного» – односпрямованого, коли час рухається від минулого, через сучасне до майбутнього» [2; 34]. На нашу думку, окреслені вихідні положення сприятимуть більш адекватній інтерпретації тих «закидів», які М. Пруст робить Ш.-О. де Сент-Бьову.

Працюючи над першим розділом свого дослідження, М. Пруст зазначає, що хотів написати статтю, присвячену Сент-Бьову, де сказав би, що його метод абсурдний, проте замість цього протягом 1908–1909 років написав книгу. Називаючи біографічний метод абсурдним, Пруст відразу ж робить своїми опонентами численних прихильників Сент-Бьова, які захоплювалися ідеями відомого літературознавця. Слід зауважити, що за життя Сент-Бьова і після його смерті далеко не всі французькі інтелектуали прийняли дослідження Сент-Бьова однозначно позитивно чи негативно: метод спровокував дискусії, проте мало хто з тодішніх фахівців дозволяв собі таке послідовне заперечення «біографізму» як це зробив

Пруст. При цьому, не прийнявши засад нового методу, Пруст, водночас, різко негативно поставився до літературної спадщини Сент-Бьова, називаючи його не інакше як «поганий письменник».

Систематизуючи критичні тези М. Пруста, звернемо увагу на таке :

а) посиляючись на зізнання самого автора методу, Пруст наголошує на складності його (методу – С. Х.) застосування. Наразі, Сент-Бьов і сам визнавав, що біографічний метод важко долучити до «вивчення древніх» літераторів і звинувачував їх сучасників щодо відсутності «документальних свідчень». Із відвертою іронією Пруст коментує претензії Сент-Бьова до Жана-Батіста Валенкура (1653–1730 pp.) – французького літератора, котрий не залишив хоча б кілька біографічних рядків про своїх друзів – тогочасних поетів. На думку М. Пруста, безглуздість подібних претензій тим очевидніша, чим глибше занурюєшся у біографічний метод, оскільки його неможливо застосувати і до сучасних літераторів:

б) концентруючи увагу на 40–50-х роках XIX століття, М. Пруст намагається залучити сучасників Сент-Бьова в площину власних теоретичних роздумів. Йдеться, передусім, про Іпполіта Тена (1828–1893 pp.) – відомого теоретика мистецтва, котрий «трансформував» у естетико-мистецтвознавчий простір засади позитивізму Огюста Конта (1798–1857 pp.). Справа в тому, що І. Тен доволі високо оцінив біографічний метод, а Сент-Бьова, за словами Пруста, вважав «...піонером, чудовим виразником свого часу», метод котрого «майже дотичний до його власного – тенівського – методу» [5; 13].

Будучи послідовним прихильником позитивізму, І. Тен розглядав метод Сент-Бьова як «допоміжний елемент науки» (маючи на увазі природничі науки – С. Х.). М. Пруст принципово не приймає такої точки зору, вважаючи, що мистецтво розвивається за власними законами, а ототожнення «вчений – митець» ні в теоретичному, ні в практичному аспектах неприпустиме;

в) використовуючи наріжні ідеї біографічного методу, М. Пруст звертається до теоретичного обґрунтування того, що Сент-Бьов вважав його підґрунтям, а саме: існування літератури у щільному зв'язку з людиною. Якщо ж ця людина – письменник, то необхідно, на думку Сент-Бьова, всебічно вивчити його, так би мовити, «життєву філософію». М. Пруст наводить фактичний матеріал із теоретичних нотаток автора біографічного методу. Маються на увазі численні конкретні запитання, які Сент-Бьов висував самому собі. Ми – стисло – реконструюємо їх: Як на письменника впливала природа?, Як він ставився до жінок та грошей? Які «стосунки» в нього були з релігією?, Чи був він багатим або бідним?, В яких побутових умовах він жив? Які вади чи слабкості письменник припускав у особистісному житті?

Це лише частина запитань, які, на думку М. Пруста, не мають жодного відношення до специфіки літературної творчості, оскільки «книга – породження іншого «Я», ніж те, що виявляється в наших повсякденних звичках, спілкуванні, вадах. Спроба ж зрозуміти це «Я», вимагає занурення в глибини самого себе та відтворення його в собі» [5; 14–15].

На нашу думку, слід не лише зафіксувати, а й зробити предметом самостійного аналізу ідею іншого «Я», яке, на глибоке переконання М. Пруста, мотивує, спонукає та спрямовує, принаймні, літературну творчість. Полемізуючи з Ш.-О. де Сент-Бьовом із приводу як загальної оцінки спадщини Стендаля (1783–1842 pp.) чи Жерара де Нерваля (1808–1855 pp.), так і їх конкретних творів – книги Сент-Бьова «Бесіди по понеділках», куди увійшли його статті, оприлюднені в газеті «Конститусьонель» та новелу «Сільвія» Ж. де Нерваля – автор дослідження «Проти Сент-Бьова» у новому ракурсі повертається до феномену іншого «Я», наголошуючи, що «у геніїв такого порядку» існує доволі сильне «внутрішнє бачення».

Бажання пояснити природу «внутрішнього бачення», примушує думку М. Пруста коливатися між сильною волею митця та слабо розвиненим інстинктом, фіксуючи при цьому перевагу розуму над серцем. Саме розум, на думку Пруста, шукає різні шляхи, які сприяли б самовираженню, яке – це поширене правило – спочатку відбувається у віршах, а потім у прозі. На нашу думку, запропонований шлях «самовираження» – вкрай важливого етапу творчого процесу – відбиває специфіку формування Жерара де Нерваля – «генія такого порядку».

Ж. де Нерваль, котрий атрибутується сучасними літературознавцями як поет-романтик, прозаїк і перекладач, страждав важким психічним розладом, який і обірвав його життя, проте М. Пруст кваліфікує хворобу відомого літератора не як фізичну, а, скоріше, як психологічну: божевільня Ж. де Нерваля «різновид граничного суб'єктивізму, підвищеного інтересу до сновидінь, спогадів, особистісному сприйманню відчуттів» [5; 28].

Нормативи статті не дозволяють нам, так би мовити, розгорнути ті аргументи на захист Ж. де Нерваля, які протистоять критиці його окремих творів з боку Сент-Бьова. Водночас, певні сумніви щодо цінності новели «Сільвія», навколо якої і точиться полеміка, у М. Пруста все ж є. Це підтверджує його визнання, що Ж. де Нерваль саме у власній творчості «робить спроби висвітлити в собі затемнені відтінки, демонструючи інтенсивну роботу свідомості» [4; 581].

У контексті вже розглянутого матеріалу та враховуючи негативне, подекуди, відверто іронічне ставлення М. Пруста до біографічного методу, доцільно представити й іншу позицію. Йдеться про тих,

хто у першій половині ХХ століття не лише поділяв ідеї Ш.-О. де Сент-Бьова, а й робив це, так би мовити, зі знанням справи. У монографії «Письменники як дослідники: потенціал теоретичних ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг)» (2011 р.) О. Оніщенко, котра у своїх публікаціях неодноразово торкалася як позитивних та і негативних аспектів концепції Сент-Бьова, звертається до есе «Про себе і свою творчість» видатного німецького письменника Томаса Манна (1875–1955 pp.).

Перше, на що звертає увагу О. Оніщенко, це констатація фактів саме негативного ставлення до ідей Сент-Бьова: «...маємо на увазі відверте неприйняття моделі «біографічного методу» М. Прустом, що зумовило появу його відомої праці «Проти Сент-Бьова» (правопис О. Оніщенко – С. Х.), а також завуальовану полеміку, до якої вдався А. Моруа в своїх статтях «Сучасна біографія», «Автобіографія», «Біографія як засіб вираження», «Біографія, що розглядається як наука», «Про біографію як про художній твір» та ін.» [3; 78].

Кількість статей, які Андре Моруа (1885–1967 pp.) – відомий французький письменник – присвятив питанням, пов'язаним із широким колом проблем «біографізму», з одного боку, наголошують на значенні цього феномену, а з іншого, – надають точку зору ще одного опонента Сент-Бьова, котрий – загалом – поділяє позицію М. Пруста. Це важливо і в тому плані, що сам А. Моруа відомий не лише як прозаїк, місце котрого в ієрархії французьких письменників достатньо високе, а й визнаний фахівець на теренах «романізованої біографії». Його внеском у розвиток цього літературного жанру є книги, котрі присвячені Шеллі, Байрону, Бальзаку, Жорж Санд, Гюго та ін.

Залучаючи до аналізу біографічного методу А. Моруа – опонента Сент-Бьова – О. Оніщенко вважає за необхідне надати і позицію Т. Манна – прихильника ідей французького літературознавця. В іншому випадку «...ставлення до концепції Ш. Сент-Бьова містить загрозу суб'єктивності та упередженості. Саме тому задля уникнення небезпеки однобічного підходу варто враховувати інші міркування стосовно зазначеної проблеми, зокрема – позицію Т. Манна» [3; 78].

В автобіографічних нотатках «Про себе і свою творчість» Т. Манн згадує «чудове есе Сент-Бьова», яке нагадує йому кращі зразки французької традиції та культури. Оскільки означені нотатки є маннівською спробою самоаналізу, то слід визнати, що для його (самоаналізу – С. Х.) здійснення він вважає за доцільне скористатися окремими позиціями Сент-Бьова.

Як підкреслює О. Оніщенко, біографічний метод містить у собі сім принципово важливих позицій, проте Т. Манн скористався лише деякими з них. Так, він підтримав тезу автора біографічного методу про необхідність аналізувати та враховувати «літературне оточення» того письменника, життєво-творчий шлях котрого аналізується: «...імена сучасників (Г. фон Гофмансталь, Ф. Ведекінд, Г. Гессе, Л. Фейхтвангер та ін.) досить часто згадуються ним у тому чи іншому зв'язку. Більш того, деякі з них – А. Франс, К. Гамсун, Г. Гауптман – на думку Т. Манна, визначили «коло безсмертних у літературному процесі його доби» [3; 79].

Використовуючи потенціал «типологічного методу», Т. Манн досить переконливо визначає місце кожного конкретного літератора в ієрархії, передусім, французької літературної творчості. О. Оніщенко підкреслює «незмінну повагу», з якою Т. Манн ставиться до Е. Золя та інших представників натуралізму. Застосування в процесі використання біографічного методу такого параметру як «літературне оточення» дає позитивні результати, виконуючи роль своєрідного компасу в просторі літератури конкретної країни.

Позитивну оцінку з боку Т. Манна концепція Сент-Бьова отримує і щодо «вивчення ворогів і недоброзичливців таланту». Самоаналіз Т. Манна стимулює визнання ним у якості ворога видатного німецького драматурга Бертольда Брехта (1898–1956 pp.). У даному випадку використання засад біографічного методу цікаве фактом оприлюднення Т. Манном прізвища свого «ворога». Водночас, поділяємо позицію О. Оніщенко, котра вважає, що «неприйняття Б. Брехтом Т. Манна...живилося складними обставинами суто психологічного характеру. Саме тому видається недоцільним шукати його витоки у сфері власне художнього, а також у площині творчої конкуренції між двома видатними митцями» [3; 83]. Ситуація «Манн – Брехт», досить відома на європейських теренах завдяки співвіднесенню теоретичної позиції Сент-Бьова з самоаналізом Т. Манна, – принаймні для останнього – у вірному річизні зацентрувала сутність конфлікту зі своїм співвітчизником.

Цілком свідомо зосереджуючись на нотатках Т. Манна, ми показали, що далеко не всі європейські письменники зайняли ворожу позицію щодо біографічного методу, а намагалися знайти в концепції Ш.-О. де Сент-Бьова елементи наукової об'єктивності.

Реконструючи позицію М. Пруста, необхідно звернутися до низки письменників, творчість яких автор книги «Проти Сент-Бьова», «зачепив» саме в контексті критики біографічного методу. Йдеться, передусім, про Оноре де Бальзака (1799–1850 pp.), котрий залишився – в сприйманні Сент-Бьова – «одним із невизнаних сучасників». Подібна оцінка М. Пруста з'являється після того, як автор біографічного методу звинуватив Бальзака, по-перше, у вульгарності почуттів, по-друге, у честолубстві, а по-третє засуджує стиль його творів як такий, що не дозволяє говорити про професіоналізм письменника.

Якщо ці звинувачення Сент-Бьова, так би мовити, наповнити певним змістом, то вульгарність почуттів Бальзака – за іронічним твердженням Пруста – «була настільки велика, що усього його життя йому не вистачило б аби подолати її. Він (Бальзак – С. Х.) мав на меті задовольнити негідні честолобні устремління, або, принаймні, так перемішував їх з високими устремліннями, що другі майже неможливо відділити від перших» [5; 58].

Звинувачуючи О. де Бальзака у честолобстві, Ш.-О. де Сент-Бьов натякає на шістнадцятирічне кохання Бальзака до української аристократки польського походження графині Евеліни Ганської (1801–1882 рр.), інтерес до якої в письменника наснажувався як коханням, так і її статками, що домогли б йому вирішити скрутні фінансові проблеми. Підґрунтям для саме такого пояснення може слугувати лист Бальзака до сестри Лори: «Якщо я не стану великим завдяки «Людській комедії», то здобуду славу завдяки цьому успіху – одруженню на пані Ганській» [5; 61].

Якщо з приводу «вульгарності почуттів» Бальзака автор «Проти Сент-Бьова» мав підстави критикувати необґрунтованість засад біографічного методу, то честолобство Бальзака фіксують – практично – всі літературознавці. Якщо з Ганською його і зв'язувало кохання, що підтверджує їх тривалий «поштовий роман», то після смерті графа Вацлава Ганського, котрий був на двадцять з зайвим років старший від своєї дружини, у Бальзака переважали меркантильні інтереси, а саме: великі статки графині. Однак, меркантильною була і позиція Е. Ганської, котра мріяла про «славу», намагаючись увійти в історію як дружина видатного письменника. Віддамо належне цій жінці: вона – на відміну від Сент-Бьова – безпомилково оцінила літературний геній Бальзака. Як відомо, Бальзак одружився з Ганською 14 березня 1850 року в українському містечку Бердичів. Подружжя повернулося до Парижу, де 18 серпня того ж року Бальзак помер. Е. Ганська на тридцять два роки пережила Бальзака, чесно виконуючи роль його вдови.

Стосовно ж стилю Бальзака, то тут не лише М. Пруст, а й такий фактор як час, справедливо оцінив правоту стильової моделі Бальзака, визнавши його одним із найвидатніших письменників не тільки свого часу. Принагідно наголосимо на вкрай важливій, хоча і дещо несподіваній тезі М. Пруста, а саме: «...тлумачення шедеврів минулого може здійснюватися тільки з позицій їх автора, а не із зовні, з чималою часовою дистанцією і з академічною байдужістю» [5; 76]. З точки зору М. Пруста, аналізу й оцінці життєво-творчого шляху Бальзака, який здійснив Сент-Бьов, найбільше не вистачало «академічної байдужості».

Текст дослідження «Проти Сент Бьова» має ще одне свідцтво підвищеного інтересу М. Пруста до постаті Бальзака. Йдеться про два самостійних розділи – «Доповнення» та «Додаткові зауваження про Бальзака пана де Германта». «Доповнення» потрібні М. Прусту задля того, аби підкреслити особливості бальзаківського творчого процесу. Так, він звертає увагу на те, що Бальзак «захоплюється дотепністю своїх персонажів – тобто своєю власною»: своє захоплення тими чи іншими дотепами, незвичними слівцями, що викликають його сміх, Бальзак «перекладає на плечі своїх героїв».

Окрім означеного, М. Пруст високо оцінює художній прийом, застосований французьким класиком у новелі «Другий силует жінки». Саму новелу Пруст оцінює як посередню, однак звертає увагу на роль «оповідача», котрий з'єднує дві частини цього твору. Персонажі згуртовані саме навколо нього і в потрібний момент – «як це відбувалося в діалогах античних філософів. При цьому, постійно з'являються нові персонажі» [5; 84–85]. У подальшому М. Пруст переходить до досить широкого цитування новели, постійно підкреслюючи роль оповідача та жалкуючи, що читачі – на відміну від «персонажів» новели «позбавлені можливості, як вони (персонажі новели – С. Х.) спостерігати за мімікою оповідача».

М. Пруст щиро жалкує, що читачам доводиться «вірити Бальзаку на слово». Бальзак же в захопленні від «імпровізаційної міміки» оповідача, не підкреслюючи, що його «кривляння, хитання головою, маніження» вигадані самим письменником. М. Пруст намагається інтерпретувати поведінку Бальзака як своєрідне відсторонення від того, що народжує як його фантазія, так і вміння великого письменника «вкладати» важливі психологічні ознаки в кожного персонажа. Хоча подекуди прустівська манера аналізу «творчих хитрощів» Бальзака подається у дещо іронічному тоні, проте – загалом – він залишає за будь-яким письменником право на індивідуальну форму подання своїх літературних досягнень. Вочевидь і таке, а саме: Пруст не погоджується з гостро критичним ставленням Сент-Бьова до конкретних персонажів, які «живуть» на сторінках бальзаківських романів, зокрема, мова йде про абата Трубера. Не приймає Пруст і тези автора біографічного методу про начебто властиве Бальзаку надмірне милування власно створеними героями.

У дещо іншому ракурсі М. Пруст торкається біографічного методу в розділі «Додаткові зауваження про Бальзака пана де Германта». Поштовхом до написання «Додаткових зауважень...» слугують спогади про дитинство самого Пруста, на які він спирався, працюючи над автобіографічним романом «У пошуках загубленого часу»: «Повинен зізнатися, я розумію пана де Германта: в дитинстві мені була властива така ж манера читати книжки...».

Спогади про формування власної «манери читання», що трансформована у звички «пана де Германта», дозволяють М. Прусту залучити в текст «Проти Сент-Бьова» прізвища ще трьох літературних

критиків, які підтримували автора біографічного методу, а саме: Еміля Фаге (1847–1916 рр.), Октава Фьойє (1821–1890 рр.) та Леона Блюма (1872–1950 рр.). Приводом для такого розгорнутого літературознавчого аналізу слугує, здавалося б, не дуже важлива деталь, а саме: «Чи достовірно Бальзак зображує герцогинь доби Реставрації?» Так, позитивна відповідь Сент-Бьова, на думку Пруста, звучить «достатньо несподівано й обнадійливо». Інші ж три критики глузують з уявлення Бальзака про «герцогинь часів Реставрації». У цій дискусії Пруст стає на бік Сент-Бьова, стверджуючи, що в цьому питанні він «довіряє тим, хто їх (герцогинь – С. Х.) знав і, передусім, Сент-Бьову» [5; 96].

Слід визнати, що М. Пруст намагався об'єктивно оцінювати і біографічний метод, і індивідуальність його автора. Так само він чітко відмежував себе від «пана де Германта» у ставленні до кожної книги, котра опиняється в руках читача: «Єдине, в чому мені вдалося ступити вперед порівняно з дитячими роками і в чому я, якщо завгодно, відрізняюся від пана де Германта, полягає в тому, що я дещо розсунув межі цього незмінного світу, цієї непохитної брили, з якої нічого не здобути, цієї застиглої даності: для мене це не просто одна книга, а творіння одного автора» [5; 96].

Оскільки нормативи статті не дозволяють нам представити весь матеріал дослідження М. Пруста, зокрема, його полеміку з Ш.-О. де Сент-Бьовом із приводу творчості Г. Флобера, ми зосередилися на постаті О. де Бальзака, аналіз життєво-творчого шляху котрого дає доволі переконливе уявлення щодо неоднозначного погляду на біографічний метод.

Висновки. Матеріал, представлений у статті, дає підстави стверджувати, що дослідження М. Пруста «Проти Сент-Бьова» має не лише літературознавче, а й культурологічне значення, помітно розширюючи уявлення про дослідницький простір французької гуманістики на межі XIX–XX століття. Зосередивши увагу на ставленні Ш.-О. де Сент-Бьова – автора біографічного методу – до життєво-творчого шляху О. де Бальзака, реконструйовані як різні підходи, так і можливе інтерпретаційне моделювання творчості конкретного письменника за допомогою засад «біографізму».

У зв'язку з означеним стає зрозумілою як оцінка М. Прустом «біографічного методу» Ш.-О. де Сент-Бьова, так і цілеспрямована персоналізація письменників. О. де Бальзак, Ж. де Нерваль, Ш. Бодлер, Г. Флобер аналізуються як автори, з творчістю яких повинні співвідносити себе літератори початку XX століття.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому плануємо продовжити досліджувати французький авангардизм межі XIX–XX століття.

Список використаної літератури

1. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика XX століття: навч. посібн. Київ: Либідь, 1997. 224 с.
2. Оніщенко О. І. Інтуїтивізм Анрі Бергсона як каталізатор інтерпретаційних процесів. *Українські культурологічні студії*: зб. наук. пр. Вип. 1 (6). Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2020. С. 32–36.
3. Оніщенко О. І. Письменники як дослідники: потенціал теоретичних ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг): монографія. Київ: Ін-т культурології НАМ України, 2011. С. 266–271.
4. Шалені романтики. *Літературознавча енциклопедія* у 2-х тт.; автор-упоряд. Ю. І. Ковалів. ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М – Я. С. 581.
5. Proust Marcel. Contre Sainte-Beuve. Gallimard, 1954. 307 p.

References

1. Levchuk L. T. Zakhidnoievropeiska estetyka XX stolittia: navch. posibn. [Western European aesthetics of the twentieth century: a textbook]. Kyiv: Lybid. 1997. 224 p. [in Ukrainian].
2. Onishchenko O. I. Intuityvizm Anri Berhsona yak katalizator interpretatsiinykh protsesiv [Henri Bergson's intuitionism as a catalyst of interpretive processes] // *Ukrainski kulturolohichni studii: zb. nauk. pr. Vyp. 1 (6)*. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2020. S. 32–36 [in Ukrainian].
3. Onishchenko O. I. Pysmennyky yak doslidnyky: potentsial teoretychnykh idei (O. Uaild, T. Mann, A. Frans, I. Franko, S. Tsveih): monohrafiia [Writers as researchers: the potential of theoretical ideas (O. Wilde, T. Mann, A. France, I. Franko, S. Zweig): monograph]. Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy, 2011. S. 266–271 [in Ukrainian].
4. Shaleni romantyky (2007) [Crazy romantics]. *Literaturoznachna entsyklopediia* u 2-kh tt.; avtor-uporiadnyk Yu. I. Kovaliv. VTs «Akademii». T. 2: M – Ya. S. 581 [in Ukrainian].
5. Proust Marcel, 1954. Against Sainte-Beuve. [Contre Sainte-Beuve]. Gallimard, 1954. 307 p. [in French].

UDC 821.133.1:82-95:7.038.6

MARCEL PROUST «AGAINST SAINT-BEAUVAIS»: CONTRADICTIONS OF THE BIOGRAPHICAL METHOD

Kholodynska Svitlana – is Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Head of the Department of Philosophical Sciences and History of Ukraine Department of State Higher Education Establishment Priazovsky State Technical University*, Dnipro, Ukraine

The object of the theoretical analysis is Marcel Proust's unfinished book «Against St. Beauvais», some details of the writer's preparation for writing the seven-volume novel «In Search of Lost Time» are traced. Attention is focused on the figure of Honore de Balzac, whose creative and life path was one of the cornerstone factors in the process of arguing the principles of the biographical method.

It is emphasized that Marcel Proust was working on the book during the years when avant-garde art began to emerge in France. At the beginning of the twenty-first century, the period of summarizing the pros and cons of the postmodern art practice, the influence of certain avant-garde trends on the aesthetic and artistic pursuits of not only the «post» but also the «meta» modernists became apparent.

The purpose of the article is to focus on the contradictions of the biographical method revealed by the author of the novel «In Search of Lost Time», a concept that is actively used in the field of Ukrainian humanities, based on the theoretical potential of Marcel Proust's book «Against Saint-Beauvais».

Research methodology. Based on the interdisciplinary principle, the issues raised in the article are examined using the problem-conceptual, comparative, and biographical approaches.

The actual importance of the problem lies in the possibility of applying the potential of the cultural approach to the creative search situation that developed in France at the turn of the nineteenth and twentieth centuries and moving on to a consistent detailing (even nuancing) of this period.

Conclusions. The material presented in this article gives grounds to assert that M. Proust's study «Against St. Beauvais» has not only literary but also cultural significance, significantly expanding the idea of the research space of French humanities at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. By focusing on the attitude of S.-O. de Saint-Beauvais, the author of the biographical method, to the life and creative path of O. de Balzac, the author reconstructs both different approaches and possible interpretive modeling of the work of a particular writer using the principle of «biographism».

In this regard, both M. Proust's assessment of the «biographical method» of S.-A. de Saint-Beauvais and the purposeful personalization of writers become clear. O. de Balzac, J. de Nerval, S. Baudelaire, G. Flaubert are analyzed as authors whose works should be compared with those of the early twentieth century writers.

Prospects for further research. In the future, we plan to continue researching the French avant-garde of the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

Key words: biographical method, literary creativity, criticism, avant-garde, «post» and «meta» modernism.

Надійшла до редакції 14.10.2024 р.

УДК 398.8(477):784.4

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ЖАНРОВОГО «ПОЛЯ» МУЗИЧНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТРАДИЦІЙ

Богдан Водяний – кандидат мистецтвознавства, професор,
заслужений діяч мистецтв України, завідувач кафедри
музикознавства та методики музичного мистецтва,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль
<https://orcid.org/0000-0003-2723-7393>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi49.879>
labdsto@gmail.com

Анатолій Баньковський – заслужений працівник культури України,
доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль
<https://orcid.org/0000-0003-2668-4423>
1958anaban@gmail.com

Борис Репка – заслужений артист України, директор Тернопільського академічного
обласного драматичного театру ім. Т. Шевченка,
доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль
<https://orcid.org/0009-0002-6275-2972>
borys.repka@gmail.com

Розглядається феномен «жанрової пам'яті» музичного фольклору, що є унікальною. Як ментальне «поле» вона складається з сукупності окремих явищ та фактів під виглядом певної жанрової традиції, що зберігається в культурній пам'яті нації як художній еталон. А це – вагомі свідчення традиційної народної культури, бо художнє мислення народу канонізувало саму традицію як ті основні принципи смисло- та формотворення, що тривалий час зберігають сталість фольклорного жанрового типу в ролі його інваріанту і попри його константність щоразу збагачується історично віддаленими варіантами. Загальною це значить, що для музичного фольклору притаманною є установка на певний зразок – сталі жанрові утворення, що як еталонні індикації особливостей фольклорного мислення та соціокультурної специфіки фольклорного середовища закріплені в понятті «жанровий тип», узагальнені у збірних поняттях «сюжетний фонд», «музично-інтонаційний тезаурус» тощо, засвідчуючи собою ментальні особливості традиційної народної культури.

Ключові слова: традиційна народна культура, музичний фольклор, фольклорний жанровий тип, фольклорне середовище, фольклорне мислення.

Постановка проблеми. Висуваючи науковим завданням дослідження та тлумачення жанрового «поля»